

УКРАЇНА НА ШПАЛЬТАХ ПАРИЗЬКОЇ “КУЛЬТУРИ” В 1950-Х РОКАХ

Розглянуто публіцистику еміграційного часопису “Культура”, що виходив у Парижі в 1947–2000 роках. Проаналізовано, зокрема, основні публікації 1950-х років, що стосуються України, а саме, визначення українського політичного курсу: вихід України як “сателіта” з-під російського керівництва та перехід до співпраці з країнами Центрально-Східної Європи.

Ключові слова: Єжи Гедройць, “Культура”, Україна, Польща.

Вивчення діяльності паризького еміграційного видання “Культура” та його редактора Єжи Гедройця (1906–2000) є актуальним у наш час. Значну увагу часопису та його редакції приділяють на батьківщині Гедройця, у Польщі, проте й в Україні останнім часом поживався інтерес до цієї особистості. Більшість праць щодо українського питання в “Культурі” описує вплив Єжи Гедройця на польсько-українські взаємини. У літературі, що доступна до опрацювання в Україні, подано ширші огляди концепції УАБ. Середовище часопису “Культури” неабияку увагу приділяло власне конструюванню межових українсько-польських прикордонних територій, подоланню конфліктної спадщини минулого, побудові нового союзного майбутнього тощо. Поряд з цим відсутні праці, в яких би увага приділялася тому, як конструювався український простір Редактором і дописувачами “Культури”. З огляду на те, ми спробуємо з’ясувати, як конструювалась Україна Єжи Гедройцем та дописувачами “Культури”, висвітлити, як формувалося коло публіцистів “Культури” та визначалася редакційна політика щодо України.

Низку статей, присвячених українській тематиці в еміграційному виданні, було опубліковано видавництвами “Критика” та “Дух і літера”, видано його листування з українськими діячами і найбільш концептуальні публікації “Культури”, пам’яті Єжи Гедройця було присвячено Міжнародну конференцію “Європа – минуле та майбутнє. Візії та ревізії” [1], що проходила в 2006 році у Києві. Тут, а також в інших українських часописах, було видано низку статей, авторами яких стали Богдан Осадчук [2], Ярослав Грицак, Григорій Грабович, Микола Рябчук та інші [3]. У цих роботах розглянуто історію польсько-українських взаємин, внесок редакції “Культури” та Редактора у формування польсько-українського діалогу, проєкція концепцій зі сторінок часопису на сьогодення. Водночас більшість праць зводиться до низки ключових публікацій у “Культуру”, що їх дослідники розглядають під різними кутами зору. Оля Гнатюк, зокрема, присвятила своє дослідження ролі Єжи Гедройця в українсько-польському порозумінні [4]. Виклад доповнюють також коментарі українських інтелектуалів про сучасне сприймання доробку редактора “Культури”.

Надзвичайно багато для привнесення інтелектуальної спадщини Гедройця в Україну робить Богуміла Бердиховська. З одного боку, вона розкрила перед українським читачем загальний культурний та політичний контекст, у якому творив Редактор, а з другого – упорядкувала матеріали “Культури” відповідно до тематики. Видана завдяки її клопіткій роботі книжка “Простір свободи: Україна на шпальтах паризької “Культури” [5], що складається з понад двох десятків текстів, у різні роки опублікованих на шпальтах паризького часопису та чудово перекладених українською, послугували мені ґрунтовною джерельною базою. Авторів – українців і поляків – об’єднують кілька важливих тем: повоєнна Україна та її подальша доля у складі Радянського Союзу, польсько-українські взаємини, проблеми української культури тощо. Іншим цінним джерелом є книга “Єжи Гедройць та українська еміграція. Листування 1950–1982 роки” [6], також упорядкована Богумілою Бердиховською. Гедройцеве листування містить чимало влучних характеристик діячів еміграції, зважені оцінки поточної політичної ситуації та загальний клімат епохи.

Ялтинський переkrій континенту означав, що після Другої світової війни Західна Європа готова була зректися країн за Ельбою. Адаже йшлося про те, що лінія Керзона мусить бути межею новоствореної Європи, а все, що за нею, – питання того, як облаштуються народи СРСР; від них залежатиме, в якій формі вони між собою – і завжди лише між собою – будуватимуть своє майбутнє. Один з працівників “Культури” Юзеф Чапський, польський художник, письменник, есеїст, теоретик мистецтва, співзасновник і член редколегії “Культури” у своїй промові, виголошеній у 1950 році на установчих зборах Конгресу свободи культури в Берліні, підкреслював, що Європа не закінчується на Ельбі та що Україна теж є її частиною. На закінчення зазначив: “...Ми б хотіли почути виразний голос вільних росіян, який забезпечить народам, що входять до складу Радянського Союзу, не тільки автономію, не тільки згоду на внутрішню федерацію СРСР, але й на свободу вибору, як і з ким вони

бажають об'єднуватися у федерацію. Ця справа не є внутрішньою справою Росії, вона стосується цілої Європи, з якою такі країни, як Україна, мають більше історичних зв'язків, аніж про це відомо пересічному європейцю" [7, с. 113]. Однак задля вирішення цього питання потрібно було довести, що на українсько-польському кордоні Європа не закінчується. Саме це стало принциповим завданням новоствореної у 1947 р. паризької "Культури". Такі погляди були революційними й у царині польської думки, яку переважно сформували традиційні погляди ендеків, спогади про трагічний польсько-український конфлікт часів Другої світової війни, територіальні суперечки та й загалом комплекс образ у взаєминах з сусідами.

Одним із питань, що постало перед редакцією "Культури", став перегляд спільної історичної спадщини, ревізія невдалої національної політики Речі Посполитої, пошук шляхів до порозуміння з сусідніми народами, зрештою, боротьба проти спільного ворога – Радянського Союзу. Це спонукало Гедройця крок за кроком входити в українську тематику, шукати партнерів та співпрацівників для його часопису аби творити "його" Україну.

Є підстави вважати, що постання незалежних України, Литви, Білорусі та їх місце у європейській спільноті набувало особливого значення для Польщі з огляду на загрозу імперіалізму з боку Росії. Створення лінії незалежних держав на Сході означало б для польської держави "захисний бар'єр", "буферну зону" від зазіхань "імперії" (СРСР. – Ю. П.). Хоча такий підхід був інстинктом самозбереження для поляків, проте мав суттєве значення для українців, білорусів в досягненні суверенітету. Редактор писав у листах до Мерошевського: "...в політиці немає ірраціональних «табу»; границя руська (українська. – Ю. П.) склалась внаслідок збігу обставин, а не внаслідок якоїсь концепції політичної; треба зрозуміти, що ніхто в еміграції не може нав'язувати якихось умов чи зобов'язань, бо це право самих народів, але вже сьогодні мусять народитись концепція та проекти розвитку, за реалізацію яких ми будемо боротись" [8, с. 242].

Своєрідним "введенням" Гедройця в український світ стали його відвідини у службових справах Гуцульщини, як сам Редактор писав: "Гуцульщина стала початком моєї діяльності в українській царині" [6, с. 9]. Тоді ж зав'язалися його приятельські взаємини з кількома видатними особистостями українського громадського життя: станіславівським єпископом Української греко-католицької церкви Григорієм Хомишиним, з редактором "Діла" та прес-секретарем Українського парламентського представництва у II Речі Посполитій Іваном Кедрином-Рудницьким, з редактором "Вісника" та ідеологом українського інтегрального націоналізму Дмитром Донцовим [6, с. 9].

Необхідним компонентом для орієнтації в українських справах для Редактора став пошук співробітників для "Культури". Як вказував Юліуш Мерошевський у своїй публікації "Лист з острова": "Якщо ми хочемо посунути якісь справи – повинні знайтися люди, що вийдуть поза мури еміграційного Єрихона, щоби в атмосфері предметного об'єктивізму обговорити певні справи та факти" [9, с. 125], адже "Культура" потребувала не упереджених, а здатних об'єктивно оцінювати стан справ публіцистів.

Обіймаючи посаду секретаря віце-міністра сільського господарства в польському уряді з 1929 року аж до початку війни в уряді Пілсудського, Гедройць знайомиться з людиною, якій належала одна з найважливіших ролей у польсько-українському діалозі першої половини ХХ ст. – Станіславом Стемповським. Станіслав Стемповський – поміщик, що походив з "кресів", був міністром сільського господарства в уряді Симона Петлюри. Згодом син Станіслава Стемповського Єжи (псевдо – Павел Гостовець) стане одним з головних "українських" експертів часопису "Культура".

Переломним моментом для залучення українських громадських діячів до кола "Культури" стали збори Конгресу за свободу культури в Берліні у 1950 р.– великого форуму західних інтелектуалів, що мав на меті протидіяти комуністичним вливам. Польські делегати Конгресу, зокрема саме промова Юзефа Чапського, привернули увагу молодого українського журналіста – Богдана Осадчука, який до кінця існування "Культури" став активним дописувачем часопису. Гедройць писав про Берлінчека (псевдо Богдана Осадчука. – Ю. П.) так: "Богдан Осадчук був і є не тільки точним інформатором про польсько-українські відносини; насамперед він полегшив «Культурі» встановлення контактів з чільними українськими діячами. Починаючи нашу діяльність, ми зовсім не орієнтувалися в тому, як виглядає українська еміграція тут, на Заході, і тут Осадчук був передусім дуже цінним контактором" [6, с. 15].

Згодом така співпраця з Гедройцем спричинила до перейняття Берлінчиком функції пошукача, заохочувача, посередника між "Культурою" та українськими емігрантами. Так, він був причетний до знайомства Гедройця з Борисом Левицьким, Любомиром Ортинським, активними дописувачами "Культури" стали редактор спочатку "Української літературної газети", а потім журналу "Сучасність" Іван Кошелівець, історик та публіцист Іван Лисяк-Рудницький. Також серед публіцистів та дописувачів "Культури" можна назвати таких українських громадських діячів: Леонід Мосендз (писав під псевдонімом "Леонід Кожон"), Євген Маланюк, Юрій Лавріненко, професор Микола Глобенко – історик літератури та секретар "Енциклопедії українознавства".

Важливим кроком редакції "Культури" стало запровадження на сторінках часопису постійної української хроніки, що передбачала публікацію (в польському перекладі) Юзе-

фа Лободовського. – Ю. П.) творів таких видатних українських письменників-емігрантів, як Євгена Маланюка, Уласа Самчука, літературного критика Юрія Шереха-Шевельова та інших, а також окремих творів українських радянських письменників, які на Батьківщині зазнали штучного забуття шляхом неперевидання (наприклад, Василь Симоненко, Павло Тичина). Ось, наприклад, як писав про цей аспект редакторської діяльності Гедройця Юрій Шерех-Шевельов: “Кілька моїх публіцистичних статей (...) вийшли в польському перекладі у часописі “Культура”, дуже впливовому в Польщі й витриманому у доброму стилі і тоні. Про перше мене попросив сам редактор Гедройць, наступні я пропонував сам. Польський переклад робили в редакції. Ми зустрічалися час від часу під час моїх візитів до Парижа. (...) Його цікавила тематика сусідів Польщі і він мав дуже джентльменське ставлення до українського питання” [6, с. 14].

Входячи в Україну за допомогою своїх авторів, першим бар’єром, подолання якого поставив собі за мету Гедройць, стала дискусія про кордони. Питання кордонів привертало увагу редактора “Культури” ще задовго до того, як він вирішив порушити його на сторінках свого видання. 1949 року він писав до польського письменника, який тісно співпрацював з “Культурою”, – Анджея Бобковського: “Я хочу просто піднімати конкретні питання, яких усі ми боїмося. Приміром, федерація з Литвою, а що з Вільном та Україною, і як це узгодити з Ризьким договором? Чи Ризький договір належить до святинь, чи, може, варто спокійно подискутувати над сенсом цього кордону?” [6, с. 14]. Проте для того, щоб не шокувати громадськість радикальними концепціями перегляду кордонів, редакція часопису повинна була підготувати певний ґрунт. Таким ґрунтом стала низка інформаційних статей та обговорень, що в короткому часі перетворюється на постійний потік і переростає у щось значно більше, ніж звичайне інформування, – у спільний культурний і спільний ментальний простір. Бо інформація, що починає надходити, є чимось більшим, ніж лише інформацією: її подання та контекстуальність мають більш далекосяжні функції, а саме: спровокувати до дискусії задля народження нових думок.

Початком великої дискусії, яка призвела до того, що редакція “Культури” виступила за перегляд Ризького кордону, була стаття одного з найважливіших радників Гедройця в українських справах – Юзефа Лободовського. Стаття під назвою “Проти почвар минулого” [10] з’явилася в березні 1952 р. на сторінках “Культури” і містила програму, адресовану редакції видання. Стаття Лободовського в контексті порозуміння між країнами-сусідами була цікавою спробою пошуку “ліків” на історичні конфлікти, що мали б спричинити до польсько-українського порозуміння.

Програму Лободовського можна звести до кількох засадничих тверджень, зокрема, незалежність України – є одним із життєвих інтересів Польщі, так само як і тісна польсько-українська політична співпраця. Найкраще було б, якби ця співпраця відбувалася в рамках центральноєвропейської федерації, адже “Україна, як член федерації, що охоплювала б країни Центрально-Східної Європи, не повинна мати побоювань щодо польського домінування. Людський та економічний потенціал недостатній, порівняно з Росією, був би в такому разі досить високим, аби вона почувалася впевнено” [10, с. 55].

Наступною була стаття знавця української теми Владзімежа Бончковського – польського публіциста, знавця східної проблематики, в різний час – редактора кількох часописів [11]. Ця стаття, за словами Гедройця: “буде спробою збалансувати тогочасну дискусію, яку викликала стаття Лободовського” [6, с. 98]. Стаття містить екскурс сторінками польсько-української історії, висвітлювала два русла польсько-українських взаємин: з одного боку – відкрита і явна боротьба, а з другого – підпільна співпраця, спрямована до майбутніх історичних рішень. Публікація викликала жвавий інтерес як з боку поляків, так і з боку українців, зокрема про її текст писали “Українські вісті”, “Український самостійник”, “Сучасна Україна”.

Рухаючись на схід України, Владзімеж Бончковський у вже згадуваній статті “Українська справа” писав, що “...довший час (...) побутувало фальшиве бачення України під гаслом “хоч якої, але таки української держави на Дніпрі. Тому боротьбу з окупаційною владою вважали непотрібною. Потім з’явилось твердження, що наддніпрянські українці самі борються за визволення, і не треба їм перешкоджати. Постійно підкреслювалося і наголошувалося, що завдання українців на Заході – боротися з Польщею і не допускати примирення за жодних умов” [12, с. 64–85]. Таким чином, на сторінки

“Культури” починає виходити Наддніпрянщина як другий, поряд з Червінською землею (Галичина. – Ю. П.), осередок українського національного руху. Проте простір між Галичиною та Наддніпрянщиною чи то між Львовом та Києвом не “етнографічна туманність, усередині якої приналежність до цього (українського. – Ю. П.) народу лише доктринери” [10, с. 24], а на цій землі “говорять тією самою мовою, співають тих самих пісень, читають тих самих письменників, танцюють ті самі танці” [10, с. 25]. Ввійшовши у статус Радянської республіки, на думку публіцистів часопису, Україна змінилася в своїх регіональних особливостях, затираються старі обласні особливості, таким чином, уніфікується народ, а отже, йдуть тенденції до єднання нації. Пізніше Іван Лисяк-Рудницький напише про те, що: “Територіальна консолідація в межах УРСР спричинилася до прискіреної кристалізації об’єднаної, модерної української нації” [13].

Переламним моментом дискусії щодо кордонів в “Культурі” стала публікація у квітнево-вому числі за 1953 рік листа семінариста Юзефа Маєвського, який пропонував прийняти

повоєнні кордони Польщі, і що найважливіше – переглянути погляди на т. зв. “широпольські” міста: Вільнюс – на півночі, Львів – на півдні. В листі до редакції “Культури” Маєвський стверджує, що “ми, певно, єдиний народ, який живе спогадами про минуле і дивиться на реальність через призму ХІХ століття, коли слова Річ Посполита означали Корону, Литву та Русь. [...] Так, як ми, поляки, маємо право на Вроцлав, Щецин та Гданськ, так литовці слушно домагаються Вільнюса, а українці – Львова [...]. Хоча більшість мешканців Львова справді вважали себе поляками до 1939 року, дуже помиляється той, хто наполягає, що ці міста мають бути колись повернуті Польщі. Литовці ніколи не забудуть про Вільнюс, і між нами не буде злагоди доти, доки ми не віддамо їм це Вільнюс. З другого боку, українці не подарують нам Львова [...]. Тож нехай литовці, яким випала гірша доля, ніж нам, тішаться своїм Вільнюсом, а у Львові нехай майорить синьо-жовтий прапор. Ми ж повернемо погляди на Вроцлав, Гданськ і Щецин і будуватимемо Польщу на її власному ґрунті. Тоді, без сумніву, сусіди наші зі сходу і півночі обдарують нас довірою. За співпраці України і Литви, Федерація Центрально-Східної Європи стане реальним фактом” [14, с. 305–306]. Уже хоча б тому, що багато поляків, які залишилися на Заході, мали пограничне коріння, такі слова не могли залишитися без уваги.

Саме Єжи Гедройць визначив вирішене українське питання як основу злагоди і стабільності в Центрально-Східній Європі, необхідною умовою позитивного розвитку всього регіону у центр тих дискусій, що їх він пропонував своїм читачам [15, с. 82–83]. Від початку 50-х років він повільно, але наполегливо змінював у них підхід до т. зв. “кресових” справ, пояснюючи співвітчизникам, що потрібно не тільки відкинути упередження щодо литовців, білорусів і українців, а й визнати їх союзниками, відмовитися від будь-яких спроб домінування над ними, тобто, визнати Вільнюс – литовським, а Львів – українським.

Редактор писав про цікаву колізію, що склалася в Польщі, а саме ментальні кордони зі східними сусідами, утворені внаслідок тривалого перебування в одній державі. Тому вважав, що: “В цій дивній головоломці у нас є великий шанс. Таким шансом може стати для нас «східна» політика (...) маємо проводити самостійну політику, а не залежати від Сполучених Штатів чи якоїсь іншої наддержави. Нашою головною ціллю є нормалізація стосунків польсько-російських і польсько-німецьких при односторонньому забезпеченні незалежності України, Білорусії та держав Балтії, при цьому співпрацювати з ними. Маємо собі усвідомити: що сильніші наші позиції на Сході, то більше зважатимуть на нас в Західній Європі” [14, с. 246].

Важливим етапом “української” політики в “Культурі” стала стаття “Новий Переяслав” – назва, яку публіцисти “Культури” дали курсові радянської політики щодо України після 1954 року, що обрала за свій символ Переяславську угоду Богдана Хмельницького [13]. Цей курс сприймався в середовищі “Культури” як такий, що спрямований на легітимізацію приналежності України до імперії із маскуванням факту завоювання й поневолення, такий собі експеримент примирення української нації з російською радянською системою.

Територіальна одиниця Української РСР, отримана внаслідок “подарунку” з Москви – Кримська область, або АР Крим в сучасній Україні, – ще одна сфера зацікавлень публіцистів часопису. Акт передачі Криму під юрисдикцію Української РСР, коло “Культури” вважає чи не найважливішим етапом у звільненні України з-поміж російського кільця, що її оточувало. Пізніше, в 1956 році, прометеїсти “Культури” стверджували, що природною розв’язкою суперечностей за інтереси в Криму є “автономія Криму у складі української державності” [13, с. 64]. В цьому контексті, навіть акт приєднання Кримського півострова до української частини материка розглядається публіцистами “Культури” як тягар моральної та політичної співвідповідальності України за долю кримських татар.

Згадуючи спосіб встановлення радянської влади в Україні, Іван Лисяк-Рудницький, наприклад, пише про те, що “вона була накинена насильно Україні ззовні, з Московщини (...) советський режим мав в Україні всі ознаки чужинецької окупації, що її супроводжали грабіжницькі ревізиції, розгром українського освітньо-культурного життя та обсадження державного апарату чужими елементами, що або наплили з Московщини, або склалися з місцевих росіян, русифікованих жидів і українців” [13, с. 67]. Сталінізм проголошував, що Росія є “старшим братом” усіх народів СРСР, а в першу чергу – України. Чи саме не тому в “Культурі” вважають, що символ “Переяслава” становить мало привабливі асоціації, тому всіляко прагнуть відгородити українців від такої участі, шукаючи компромісу для нових союзів. Особливої уваги заслуговує значення “Переяслава” на міжнародній арені. Публіцисти часопису вказують на те, що доки західні держави продовжуватимуть розглядати Україну не як поневолену націю, “сателіта” Росії, доти існуватиме підґрунтя для процвітання “Переяславської ідеології”.

Розглядаючи українське питання на шпальтах паризького еміграційного часопису, не можемо оминати розширення російсько-радянської гегемонії на Центрально-Східну Європу – країни т. зв. “народних демократій” зі статусом “обмеженого суверенітету”. Це, на думку Івана Лисяка-Рудницького, грає позитивну роль для України, адже розширює потенційне коло товаришів по недолі, а отже – і потенційних союзників. Свобода вибору народів СРСР, як і з ким вони бажають об’єднуватися у федерацію та відгородження Росії від вирішення цих справ – таке завдання постало для Гедройця та середовища інтелектуалів “Культури”. Єжи Гедройць сприймав Центрально-Східну Європу,

регіон, який поєднував у його баченні Україну, Литву, Білорусь та Польщу, як місце інтересів великих держав, місце постійних дуелей та суперечок: російсько-американських, американсько-європейських, російсько-європейських.

Україна в поглядах Єжи Гедройця та його колег-публіцистів постає як невід’ємна частина єдиної європейської родини. Дописувачі “Культури” постулюють те, в чому треба було переконати вже не тільки польського і українського читача, що Україна – це не креатура Переяслава. Вона може здобути та втримати незалежність лише в рамках федералізації всієї Європи, тобто Європи прозорих кордонів, і тут таки не оминає й сусідні народи – литовців, білорусів, та, звичайно ж, поляків. Своєю чергою, Росія повинна полишити свої гегемоністські прагнення та “відпустити” народи, що неодмінно мають право на самовизначення.

Як бачимо, окреслення України середовищем “Культури” в перші роки його діяльності відбувалося за кількома напрямками: по-перше, дискусія навколо політичного кордону, що була пройнята спільністю ментального простору, набутого внаслідок перебування впродовж певного періоду часу в рамках однієї держави. Другим питанням постала належність до України таких етнічних територій, як Буковина, Бессарабія, Крим, що опинилися в межах Української РСР. Наддніпрянщина на сторінках часопису постає одним із двох центрів національного руху в Україні поряд із Галичиною. Врешті, українці, на погляд редакції, постають такими, що неодмінно повинні бути об’єднані та сформовані в політичну націю, визнану на міжнародній арені.

Публікації в “Культурі” поклали початок добросусідських взаємин між новопосталими на початку 1990-х рр. Україною та Республікою Польща, оскільки середовище останньої боролось за пошук порозуміння. Завдяки цілеспрямованій редакційній політиці і польська, і українська еліти дійшли до розмови про важку спадщину історії та тогочасну політичну ситуацію, розуміючи, що без неї справжнє порозуміння та співпраця є неможливими. Основне, що зробило середовище “Культури”, – це утворення дуже чіткої ментальної мапи України – незалежної та дружньої до Польщі, не російської, але європейської, що наприкінці 1991 р. майже стало політичною реальністю.

Література

1. Европа – минуле і майбутнє – візії та ревізії : матеріали міжнародної конференції пам’яті Єжи Гедройця, Київ, 24–26 листопада 2006 року / ред. Оля Гнатюк, Андрій Мокроусов. — К. : Критика, 2009 — 245 с.
2. Осадчук Б. Україна, Польща, світ / Богдан Осадчук. — К. : Смолоскип, 2001. — 356 с.
3. Єжи Гедройць: in memoriam // Дух і літера : збірка наукових статей // Дух і літера. — 2007. — № 17-18. — С. 6–125.
4. Гнатюк О. Польсько-український діалог : часопис “Культура” та його спадщина / О. Гнатюк. — Львів : Центр гуманітарних досліджень; К. : Смолоскип, 2007. — 64 с.
5. Простір свободи : Україна на шпальтах паризької “Культури” / упоряд. Боґуміла Бердиховська. — К. : Критика, 2005. — 528 с.
6. Єжи Гедройць та українська еміґрація. Листування 1950–1982 роки / упоряд. Боґуміла Бердиховська. — К. : Критика, 2008. — 752 с.
7. Czapski Józef. W Berlinie o zjednoczonej Europie / Czapski Józef // Kultura. — Paryż. — 1951. — № 9. — S. 108–113.
8. Giedroyc Jerzy. Listy 1949–1956. Cz. 2 / Jerzy Giedroyc, Juliusz Mieroszewski; wybrał i wstępem poprzedził Krzysztof Pomian. — Warszawa : Czytelnik, 1999. — 609 s.
9. Mieroszewski Juliusz. List z wyspy. Prywatne inicjatywy polityczne / Juliusz Mieroszewski // Kultura. — Paryż. — 1952. — № 10. — S. 121–126.
10. Lobodowski Jozef. Przeciw upiorom przeszłości / Jozef Lobodowski // Kultura. — Paryż. — 1952. — № 2-3. — S. 14–67.
11. Bączkowski Włodzimierz. O wschodnich problemach Polski / Włodzimierz Bączkowski. — Wrocław: Kolegium Europy Wschodniej, 2000. — 186 s.
12. Bączkowski Włodzimierz. Sprawa ukraińska / Włodzimierz Bączkowski // Kultura. — Paryż. — 1952. — № 7-8. — S. 64–85.
13. Łysiak-Rudnycki Iwan. Nowy Perejasław / Iwan Łysiak-Rudnycki // Kultura. — Paryż. — 1956 — № 6, 7-8. — S. 56–84.
14. Giedroyc Jerzy. Autobiografia na cztery ręce / Jerzy Giedroyc / Opracował i posłowiemopatrzył Krzysztof Pomian. — Warszawa, 2006. — 390 s.
15. Nieporozumienie czy tani patriotyzm? Nota redakcji // Kultura. — Paryż. — 1953. — № 1. — S. 82–83.
16. Majewski Józef Z. List do Redakcji Kultury / Józef Z. Majewski // Kultura. — Paryż. — 1953. — № 4. — S. 144.

The article considers publicistics of exile magazine “Kultura”, published in Paris between 1947–2000.

It covers the main publications of 1950-ies concerning Ukraine, the definition of Ukrainian policy: Ukraine's withdrawal as a “satellite” from the Russian leadership and the transition to cooperation with the countries of Central and Eastern Europe.

Key words: Jerzy Giedroyc, “Kultura”, Ukraine, Poland.